

Stendhal

Racine
ve
Shakespeare
1823

Racine at Shakespeare 1823

Stendhal

Çeviren

İlkay Atay

Editör

Ekrem Ayyıldız

Bu kitabın Türkçe yayın hakları *Paradigma Yayıncılık*'a aittir; hiçbir bölümü yayıncının izni olmaksızın fotokopi ve bilgisayar dahil hiçbir elektronik ya da mekanik araçla yeniden üretilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

1. Baskı, Şubat 2015

Dizgi-Mizanpaj

Hülya Aşkın Bilen

Kapak

Bakış Grafik

Baskı

Bahri Mutlu Matbaası

Davutpaşa Cad. Güven San. Sitesi C Blok No: 256

Topkapı-Zeytinburnu/İstanbul

Sertifika No: 18569

ISBN: 978-975-7819-92-9

PARADİGMA YAYINCILIK

Alemdar Mah. Ticarethane Sok.

Üçpınar Hanı No: 21/1 – 34110

Cağaloğlu/İSTANBUL

Tel: (0 212) 528 19 28

Faks: (0 212) 526 81 52

www.paradigmakitap.com

info@paradigmakitap.com

Stendhal

Racine
ve
Shakespeare
1823

İçindekiler

Çevirmenin Önsözü	IX
Stendhal'in Önsözü	XVII

Bölüm 1

1823 toplumunun ilgisini çekebilecek bir trajedi yazmak için Racine'in mi, yoksa Shakespeare'in mi yolunu izlemek gerekir? ...	1
--	---

Bölüm 2

Gülme	19
-------------	----

Bölüm 3

Romantizmin ne olduğu hakkında	35
--------------------------------------	----

Çevirmenin Önsözü

Aşağıdaki satırlarda on dokuzuncu yüzyıl Fransız romancısı H.B. Stendhal'in 1823 tarihli "*Racine et Shakespeare I*" metninin ilk üç bölümünü ilk defa Türkçe'ye çevrilmiş olarak okuyacaksınız. Çeviriye geçmeden önce metnin tarihi önemi hakkında kısa bir giriş yapmak istiyorum.

Fransız tiyatrosu denilince ilk akla gelen iki dev isim Molière (Komedi) ve Racine (Trajedi), Fransız monarşisinin altın çağı olan XIV. Louis devrinde yaşamışlar ve edebiyatta aklı (raison)¹ yücelten aristokratik estetik anlayışın kanon metinlerini yaratmışlardır. Sonraki dönemlerde tiyatro daima onların gölgesinde kalmış ve klasik estetiğin (üç birlik kuralı², bienséance³, vraisemblance⁴) egemenliğin-

¹ Bkz. Rasyonalizm.

² Öykü yalnızca konunun gerektirdiği olaylara odaklanmalı, tek bir mekanda geçmeli ve yirmi dört saatlik bir zaman dilimiyle sınırlanmalı.

³ Ahlakı bozacak öğelerden kaçınma gerekliliği.

⁴ Gerçeğe uygunluk.

X Racine ve Shakespeare

den kurtulamamıştır. Klasik estetik ile kastettiğimiz, kökleri Yunan tragedyasına dayanan kemikleşmiş anlatı formlarının on yedinci yüzyıl Fransa'sındaki taklididir.

Racine trajedisi, orta çağ Avrupa'sına ait çok daha düzensiz ve kuralsız bir dramatik form olan *romanesk* türünden sıyrılıp René Descartes'ların, Blaise Pascal'ların yaşadığı bir döneme, Rönesans'ın akla önem veren modern çağına yaraşır bir biçimin en üstün uygulayıcısı olmuş ve aristokratik ağız tadına hitap eden, mısraların ince elenip sık dokunduğu rafine bir dil geliştirmiştir.

Biçimsel özelliklerin yanısıra içeriğe de ivedilikle değinecek olursak, XVII. Yüzyıl Fransız klasiizmde trajediler insani duyguları yalnızca yapıya isyan eden karakterlerin kusurları, günahları biçiminde ele alırlar ve duygularına kapılıp giden karakterlerin yıkıma sürüklenme sürecini işlerler. Bu öykülerdeki temel eğilim akla isyan eden duyguların cezalandırılmasıdır. Orta çağ romanesklerinde yiğit şövalyeler, fantastik kahramanlıklar, masalsı aşklar ve çoğunlukla mutlu sonlar anlatılırken, klasiizmde ne aşk ne kahramanlık ne de mutlu son söz konusudur. Muzaffer olan daima akıldır. Hâliyle, tutkuların gelişiminden alınan zevkten ziyade, onların kurallı ölçülü mısralarla ifade edilişindeki başarıdan duyulan hayranlık ön plana çıkar. Duygusal değil, akılsal bir haz söz konusudur.

Aynı anda birden fazla şey anlatmaya çalışmayan yalın bir olay örgüsü, karakterlerin kişisel çıkarları, duyguları ve tutkuları tarafından istikrarlı bir şekilde felakete doğru sürüklenir. – Jean Racine

XVI Racine ve Shakespeare

sını kaleme alıyordu. Onun asıl üstünlüğü biçimde değil, insan ruhuna dair sahip olduğu güçlü kavrayıştaydı.

Not: Metinde iki tip dipnot yer almaktadır. Birincisi çevirmenin dipnotlarıdır, ki sayıları çok fazla olduğu için onları hiçbir işaretle belirtmeden doğrudan verdim, ve ikincisi bizzat metnin yazarı olan Stendhal'in dipnotlarıdır, onları ise daha fazla dikkat çekebilmelerini sağlamak amacıyla oklarla desteklenmiş köşeli parantezler arasında verdim.

Örnek: <[Dramatik sanatta çürümeyi... ..]>

İlkay Atay

2 Kasım 2014

Stendhal'in Önsözü

Hiçbir şey bize 1670'lere doğru Racine ve Molière piyeslerini yorumlamış olan, binlerce ekü değerinde nakışlı kostümler giyen ve kocaman kara peruklar takan markiler¹ kadar uzak değildir.

Bu büyük yazarlar o dönemdeki aristokratların estetik zevklerine hitap etmeye çabalamış, onların himayesinde çalışmışlardı.

Bundan böyle, trajedilerin, biz genç eleştirmenlerin, muhterem 1823 yılının istekli ve azimli gençleri olan bizlerin zevkine hitap etmesi gerektiğini öne sürüyorum. Nesir ile yazılmış bir trajediyi gerekli görüyorum. Günümüzde, hâlâ alexandrin² mısra kullanmak budalalıktan başka bir şey değildir.

¹ XIV. Louis dönemindeki aristokratik ağız tadının, Fransız Devrimi sonrasında yaşayan romantik bir nesil için yabancı olduğu ima ediliyor.

² İki adet altı hecelik yarım dizeden oluşan, toplam on iki hecelik mısra.

Charles VI, Charles VII ve soylu François I devrindeki estetik anlayışı, derin ve kalıcı çıkarların gözetildiği ulusal trajediler yazmak için bereketli kaynaklar olabilir ama *pistolet*³ sözcüğünün bile trajik mısraya girmesi reddedilirken, Philip de Comines tarafından anlatılan kanlı felaketler ya da Jean de Troyes'un yüz kızartıcı yaşam öyküsü nasıl resmedilebilir?

Günümüzde Fransa'daki dramatik şiir⁴, meşhur David'in 1780'lerdeki resim sanatında keşfettiği aksaklıkla aynı konumdadır.⁵ Bu cüretkâr dehânın ilk çalışmaları Lagrénée'lerin, Fragonard'ların, Vanloo'ların o geçmişten kalma keyifsiz ve yavan üslubundaydı⁶. Büyük beğeni toplayan üç dört kadar tablo yapmıştı.

En sonunda fark etti ki, onu asıl ölümsüzleştirmiş olan da budur, geleneksel Fransız ekolünün budalaca tarzı, aksiyona⁷ susuzluk geliştirmeye başla-

³ Pistolet, yani silah kelimesinin mısraya girmemesiyle kastedilen klasik trajedideki Bienséance kuralıdır. Bu kurala göre, yalnızca soylu ve yüce bir ruh haline hitap eden kelimeler tercih edilmeli, düşük bir ruhun göstergesi olduğuna inanılan türden kelimeler, bilhassa çirkin, kaba ifadeler ve cinsel ya da şiddet içerikli ifadeler metnin dışında bırakılmalıdır.

⁴ Metin boyunca sıklıkla geçecek olan şiir ve şair ifadeleri, Stendhal tarafından çoğunlukla trajedi ve trajedi yazarı anlamında kullanılmaktadır.

⁵ Jacques-Louis David. Neo-klasik tarzdan bahsediliyor. Helen geleneğinden kopulamamış olduğu ima ediliyor.

⁶ Louis-Jean-François Lagrénée. Jean-Honoré Fragonard. Charles-André van Loo. Rokoko tarzı Fransız ressamlar.

⁷ Aksiyon ifadesi, metnin devamında çoğunlukla olay örgüsü

Bölüm I

1823 toplumunun ilgisini çekebilecek bir trajedi yazmak için Racine'in mi, yoksa Shakespeare'in mi yolunu izlemek gerekir?

Fransa'da bu sorunun çoktan yanıtlanmış olduğu yönünde bir görüş hakim, oysa bu konuda henüz tek bir kesimin görüşleri dışında hiçbir şey söylenmiş değil. *La Quotidienne* ve *Le Constitutionnelle* gibi politik gazeteler Fransız tiyatrosunu dünyanın ilk tiyatrosu, ayrıca tek akla uygun olanı ilan etmekten başka herhangi bir fikir ortaya koymuyorlar. Şayet şu biçare *romantizmin* dünyaya söyleyeceği bir şey vardysa bile, görünen o ki, tüm renklerden tüm gazeteler ona kapılarını kapatmış durumda.

Öte yandan, bu kusurlu durum bizi korkutmamalı çünkü bu siyasi bir meselesidir. Biz onlara yalnızca tek bir gerekçeyle yanıt vereceğiz:

Son on yılda Fransa'daki en başarılı edebi eser hangisidir?

2 Racine ve Shakespeare

Walter Scott romanlarıdır. Peki, Walter Scott romanları nedir? Aralara uzun tasvirler serpiştirilmiş *romantik trajediler* değil midir?

Les Vêpres Siciliennes'nin¹, *Paria*'nın², *Machabée*³'nin ve *Régulus*'un⁴ başarısına itiraz edeceğiz. Tüm bu eserler büyük bir haz verirler ancak bunlarda söz konusu olan haz, *dramatik haz* değildir. Aşırı özgürlükten tat almayan insanlar, bu metinlerde samimi duyguların seçkin mısralarla ifade edilmesini seviyorlar.

Burada söz konusu olan *epik* bir hazdır, *dramatik* değil. Derin duygular uyandırmak için böylesi şatafatlı bir ilüzyona gerek yok. Görmezlikten gelinen bu sebepten dolayıdır ki, siz ne dersiniz deyin yirmilerindeki biri kafa yormak değil, haz almak isteyecektir ve işte bu gizil sebeptendir ki, genç kuşak kendinden geçerek alkışladığı ikinci Fransız tiyatrosunun⁵ piyeslerinden daha fazla zevk alır.⁶ Gerçekten de *Paria*'nın öyküsünden daha gülünç bir şey

¹ Casimir Delavigne'nin trajedisi.

² Casimir Delavigne'nin trajedisi.

³ Muhtemelen Jean de Virey'in trajedisi.

⁴ Claude Joseph Dorat'nın trajedisi.

⁵ İkinci Fransız Tiyatrosu: Odéon tiyatrosunun 1819'dan 1990'a kadar kullanılmış olan eski ismi.

⁶ Bahsi geçen tiyatronun yönetimi 1821 yılına dek Louis-Benoît Picard'ın elindeydi ve sahneye konulan oyunlar çoğunlukla ahlaki seviyesi düşük karakterler içeren kaba komedilerdi. Stendhal, burada, aristokratik trajedilerin anlamak için iki kere durup düşünmeyi gerektiren süslü mısralarından ziyade genç kuşağın kaba komedileri tercih ettiğini dile getiriyor.

var mıdır? En vasat okumaya⁷ bile karşı koymaz. Herkes bu tür bir okuma yapabilir ama böyle bir okuma anlamsızdır. Neden? Çünkü insanlar sadece güzel mısralar istiyorlar. Bu insanlar günümüz Fransız tiyatrosunda samimi duyguların ifade edildiği şatafatlı od'lar arıyorlar. Birbirine bağlı birkaç mısrayla ortaya konmaları kâfi. Pelletier sokağında ki bale misali, aksiyon yalnızca güzel adımların sergilenmesi için icra edilir, hoş bir dans ortaya koymak için.

Hiç çekinmeden bu kayıp gençliğe sesleniyorum, sırf İngiliz olduğu için Shakespeare'i yuhalayarak milli onurunu koruduğunu ve vatanseverlik yaptığını zanneden gençliğe. Çalışkan gençlere büyük saygı duyduğum için, ki onlar Fransa'nın umududur, onlara hakikatin haşin diliyle konuşacağım.

Racine ve Shakespeare tartışması yalnızca *zaman* ve *mekan* probleminin çözülmesi ekseninde ele alınabilir; ancak ondan sonra on dokuzuncu yüzyıl seyircisinin ilgisini çekecek türden piyesler yazılabılır, duygulandıran ve ürperten piyesler, başka bir deyişle, bizleri zaten elli kere kopyalanmış olan *Parria* ya da *Régulus*'nun yeni bir temsiline sürükleyen *epik haz* yerine, *dramatik haz* veren piyesler.

Bu iki öge, *zaman* ve *mekan*, bir Fransız geleneğidir, derin bir biçimde kökleşmiş bir gelenek, kurtulmakta zorlandığımız bir gelenek, çünkü Paris Avru-

⁷ Stendhal, "examen" kelimesini kullanmış. Ben bu kelimeyi, metni yorumlama girişimi anlamında "okuma" sözcüğüyle karşılamaya çalıştım. *Cela ne résiste pas au moindre examen.*

4 Racine ve Shakespeare

pa'nın salonudur⁸, ona rengini verir. Öte yandan, derin duygular uyandırmak ve gerçek dramatik etkiyi yakalamak için bu iki öğenin aslında hiç de gerekli olmadığı kanısındayım.

Klasizm yanlılarına soruyorum, trajedi anlatısı neden yirmi dört ya da otuz altı saatle⁹, ve tek bir mekanla sınırlı kalsın¹⁰, ya da en azından, Voltaire'in dediği gibi, neden sahne tasarımları tek bir sarayın farklı salonlarından öteye geçmesin?

Akademisyen – Çünkü haftaları ya da ayları kapsayan bir zaman diliminin sahnede iki saat içinde temsil edilmesi gerçeğe uygun¹¹ olmaz. Shakespeare'in Othello'sunda olduğu üzere bu kadar kısa zaman zarfında oyuncuların Venedik'ten Kıbrıs'a gelmeleri, ya da Macbeth'de olduğu üzere İskoçya'dan İngiltere sarayına gelmeleri gerçek dışıdır.

Romantik – Tamam da, gerçek dışı ve imkansız olan yalnızca bu değildir ki, yirmi dört ya da otuz altı saatlik aksiyonun iki saatlik bir temsili de aynı oranda imkansızdır.

Akademisyen – Tanrı esirgesin, aksiyonun kurgusal süresinin temsilde geçen zamanla aynı olması

⁸ Paris Avrupa'da edebiyatın merkezi konumundadır, dolayısıyla sahip olduğu imajı zedelemekten, yani edebi geleneği, zaman ve mekan kuralını, değiştirmekten çekinir demek istiyor.

⁹ L'unité de temps: Klasik tragedyanın kurallarından biridir. Sahneye konulan aksiyonun yirmi dört ya da otuz altı saatlik bir zaman dilimiyle sınırlı kalması gerekir.

¹⁰ L'unité de lieu: Klasik tragedyanın kurallarından biridir. Aksiyon tek bir mekanda geçmek zorunda.

¹¹ Vraisemblance: Gerçeğe uygunluk kuralı